

ВІДГУК

офіційного опонента на рукопис дисертації Ткача Володимира Михайловича “Польська національна меншина Тернопільщини: соціально-правовий та культурно-освітній аспекти” (кінець ХХ – початок ХХІ ст.), поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю – 07.00.01 – історія України, 03 – гуманітарні науки

Етнонаціональні відносини – важлива складова політичної історії, без якої важко збагнути державотворчі/етнополітичні амбіції державних і недержавних націй. А тому відлуння національних імпульсів, національних трагедій ХХ ст. відчутні й нині: його унаочнює брутальна політика “руського мира” на сході й півдні України, етноцентрична історична політика Польщі, Угорщини, Румунії, результати якої відчувають не лише політики, але й прості громадяни нашої держави, які болісно сприймають несанкціоноване маркування польськими хрестами Волині чи угорськими орлами-турулами Закарпаття. Водночас мешканці українсько-польського прикордоння боляче сприймають руйнування місць пам’яті праворадикальними силами обох країн чи третьою стороною – путінською Росією.

У зв’язку з цим не викликає сумніву наукова актуальність та суспільно-практична значимість дисертації Ткача Володимира Михайловича, яка дозволяє краще зрозуміти витоки і суть сучасних міжнаціональних проблем, що супроводжували суперечливий і складний державний поступ України, особливості формування та зміни етнічного складу прикордонного регіону, сутність і не завжди обґрунтовані методи впровадження різними урядами державної національної політики (особливо у засобах масової інформації, управлінській та церковно-релігійній сферах, книговиданні). А тому зібраний автором емпіричний матеріал, узагальнений власний управлінський досвід, політичний вишкіл можуть і повинні допомогти центральним органам влади та управління, місцевому самоврядуванню виробляти юридично-управлінські стандарти, які би сприяли гармонізації сфери міжнаціонального співжиття та розвитку двосторонніх міждержавних відносин. Власне опонована праця є комплексним фаховим дослідженням, що базується на принципах об’єктивності

та історизму, виключає можливість його використання в інтересах тих чи інших політичних сил по обидва боки кордону.

Як науковець із майже двадцятирічним стажем (судячи про публікації 2000–2018 рр.) і досвідчений управлінець, автор дисертації бездоганно проаналізував нормативно-правову базу проблеми, виокремив її стратегічні здобутки і тактичні прогалини, “вузькі” місця.

На великому джерельному матеріалі дисертант рельєфно реконструював форми комунікації поляків, різні види туризму до Польщі та України за участю влади, представників бізнесу та місцевого населення. При цьому виокремлює нові перспективні форми співпраці, зокрема спільні міжнародні акції щодо відновлення українських і польських некрополів, окремих поховань по обидва боки кордону (с. 104). Особливо повчальними з точки зору виховання можуть стати візити польської та української молоді до Бережан, де на місцевому цвинтарі поховані супротивники 1918–1919 рр. – вояки Галицької армії та Війська Польського, які захоронені поруч на двох цвинтарних полях зі спільним парканом. Щось подібне нині можна спостерігати в Іспанії, де ворогуючих франкістів і республіканців перепоховують теж поруч.

Аргументованим є також висновок здобувача про те, що нинішнє різке скорочення польського населення можна пояснити не асимілізаційними процесами, а добровільним виїздом багатьох поляків молодшого і середнього покоління на історичну батьківщину, зону Євросоюзу, у пошуку кращого/стабільного життя. Підкреслюю: йдеться не про пошук праці, а зміну стилю життя – з його матеріальною стабільністю, страховою медициною, повноцінним юридичним захистом, безпроблемною мобільністю в зоні ЄС.

Чимало уваги приділено передумовам, особливостям творення і функціонування польських національно-культурних товариств в останнє двадцятиліття; причинам їхніх неконсолідованих дій; політиці окремих партій, їхнім спробам використати національні проблеми у виборчих кампаніях, поборенню політичних конкурентів. Я добре знаю одного з героїв дисертації професора Г. Стронського, для якого польськість на початку 90-х років не була

ознакою крові/національності, а приналежністю до європейської спільноти, європейської культури, справедливої, а не позірної християнської моралі, що породжує толерантне співжиття українців, поляків, євреїв та інших народів Центрально-Східної Європи.

Відрадно, що в дисертації відображено різноманітні ініціативи польської громади щодо складних викликів сьогодення: участь поляків у захисті суверенітету України на Сході, проаналізовано волонтерські заходи поляків з України та Польщі на підтримку Революції гідності, Збройних сил України після 2014 р.

Інформаційно насиченим є параграф про відновлення і діяльність майже сотні римо-католицьких громад. Як свідчать документи, на початку 90-х років тогочасна влада регіону не толерувала повернення костелів колишнім господарям, а тому нерідко віддавала їх УАПЦ.

Сповна проаналізовано сильні і слабкі сторони культурно-освітньої діяльності польських громад, яка за роки незалежності зменшилася в області удвічі.

Водночас не виділено проблеми, які гостро обговорювалися у суспільстві: дискусії щодо характеру депортацій українців і поляків, холмсько-волинських протистоянь у роки Другої світової війни, руйнування різних поховань, зокрема вояків Армії УНР, УПА, польських формувань.

У своїй роботі автор слушно пише про процес етнічного конформізму (с. 44), загалом високий ступінь повоєнної асиміляції польської людності, але несповна розкриває всі причини цього явища. Опонент, аналізуючи частково цей процес (зокрема анкети щодо відмови від репатріації/депортації), готовий з дисертантом полемізувати і ствердити, що тут і там (по інший бік кордону) залишилося чимало представників із змішаних родин, які більш-менш адаптувалися до нових етнополітичних реалій й свідомо чи несвідомо мімікрували – ставши репрезентантами титульної нації. Як засвідчує двомовна книга спогадів “Обертин” (Вроцлав, 2018), з галицькими поляками у 40-і роки нерідко переселялися сусіди-українці, боячись репресій як від своїх повстанців

(або легендованих повстанців), так і “стрибків” (підрозділів НКВС), куди записувалися поляки-радянські/українофоби. Як відомо, на Львівщині поляки у цих структурах становили в 1945 р. близько третини особового складу, а на Тернопіллі – понад 60% (особливо багато їх було у Бережанському, Золотопотіцькому, Козівському, Монастириському, Бучацькому, Струсівському та інших районах області). Не слід забувати і про те, що деполонізації терену сприяли й мобілізації десятків тисяч поляків у 1944–1945 рр. до Червоної армії та Польської армії генерала Зигмунда Берлінга.

Є певні зауваги до перекладних термінів: центр волонтеріату (с. 102) – має називатися центр волонтерства та ін. Критичнішим має бути також ставлення автора до впровадження Карти поляка, яка стала для декого не лише способом самоідентифікації, але й фактично засобом заробітку і безкоштовного отримання університетського диплома у Перемишлі чи Варшаві.

У майбутньому вартувало би зафіксувати польські місця пам'яті, які ще функціонують у суспільному дискурсі, фольклорі. Наприклад, у багатьох містечках області залишилося багато польської топоніміки; зокрема в Козові є район Мазур, з якого походить директор краєзнавчого музею у Тарнові (фактично місті-побратимі Тернополя).

Критичнішою, на нашу думку, має бути історіографічний огляд. Наприклад, здобувач відзначає (с. 38) певні здобутки етнолог В. Наулка, подає його цифри щодо депортацій українців і поляків, які в сучасних студіях вже уточнені. Дискусійною є також класифікація частини джерел: якщо з першою, четвертою, п'ятою і шостою групою можна погодитися, то з другою – архівні матеріали, зрозуміло, що – ні. Джерела, як відомо, систематизують за видами, тобто за походженням, а не місцем зберігання.

Щодо терміну “національна меншина”, то він є справді науковим, особливо у юридичних, демографічних і політичних студіях. Особисто ж я намагаюся його не вживати, бо знаю, що цей термін викликає певний дискомфорт/упередження в українських науковців і громадських діячів, які пишуть про українців у Польщі (у певні історичні періоди вони становили там

демографічну більшість), і в поляків, що пишуть про польське населення у Україні, яке здавна і компактно проживало в окремих районах Галичини, Поділля, Полісся.

Дуже шкода, що автор не скористався з емпіричних матеріалів та узагальнюючих синтез чи не найкращої книги із вказаної проблематики – “Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси” (Київ, 2012. – 592 с.; відп. ред. В. Смолій, керівник авт. колективу Л. Якубова), яку підготували науковці Інституту історії України та інших академічних установ НАН України. Сюжети з проблематики новітньої доби писали В. Котигоренко, О. Майборода.

У майбутній монографії, а вона напевно потрібна, можна було би чіткіше означити фінансово-господарські ініціативи місцевих поляків, їх участь у творенні спільних підприємств, роботі польських торгових, туристичних і страхових фірм, які нерідко підфінансовували польське національно-культурне життя. Важливо виокремити також ініціативи щодо західного регіону України “Полоніки” – Національного інституту польської культурної спадщини, який опікується відновленням фортець, цвинтарів, костелів тощо.

Як нам видається, у вступі некоректно подано хронологічні рамки проблеми (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) – нібито це час становлення і розвитку національної меншини на Тернопільщині. Такий аргумент насамперед не сприймуть медієвісти, які ствердять про присутність у регіоні поляків, їх організоване життя у добу Галицько-Волинської держави, Речі Посполитої.

Зрозуміло, що вказані зауваження та пропозиції не підважують високий рівень вказаної кандидатської дисертації, а останні ухвали Польського сейму і сенату щодо недавньої української історії лише підтверджують необхідність студій, які би об’єктивно аналізували дискусійні питання українсько-польських міждержавних і міжетнічних відносин у новітню добу.

Основні положення та висновки дисертації сповна апробовані на наукових конференціях та фахових наукових виданнях.

Матеріали дисертації можуть бути використані при написанні узагальнюючих та спеціальних праць з новітньої історії України та Польщі.

Вважаю, що дисертація “Польська національна меншина Тернопільщини: соціально-правовий та культурно-освітній аспекти” (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)”, є завершеною самостійною науковою працею з новітньої історії України, яка виконана на належному фаховому рівні, відповідає вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України, а її автор Ткач Володимир Михайлович заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

М.Р.Литвин,
офіційний опонент,
завідувач Центру дослідження
українсько-польських відносин
Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України,
доктор історичних наук,
професор

04 березня 2019 р.